

Josip Jurčič: DESETI BRAT

Jurčičev Deseti brat velja za prvi slovenski roman. Deseti brat je naslovna in hkrati glavna oseba romana, ki sicer izhaja iz ljudske tradicije, vendar jo nanjo vežejo zelo ohlapne vezi. Deseti brat v podobi Martinka Spaka je skrivnostni pritepenec, ki pod masko tradicije in ljudske vraževernosti opravlja povsem zasebne zadeve.

V romanu se prepletajo tri ločene zgodbe, ki jih povezuje glavna oseba, Martinek Spak. Osrednja zgodba, ki je postavljena v pripovedno sedanjost in se odvija pred bralčevimi očmi, je ljubezen med revnim študentom Lovrom Kvasom in grajskim dekletom Manico. V prvem poglavju romana Lovro pripotuje v vas Obrhek pod gradom Slemenice, kjer se odpravlja v službo domačega učitelja. Tam se zaljubi v svojo učenko Manico. Po značaju je romantični sanjač, ki veliko razmišlja, bere in si dopisuje s prijateljem Bojanom, kar pripovedovalec predstavi precej ironično. Toda Lovro se zaveda svojega nižjega socialnega položaja in zatre strasti ter ostaja v ljubezenski zgodbi pasiven. Manica pa se spretno izmika nezaželenemu ženinu Marjanu, sinu gospoda Piškava iz Poleska, nad katerim je navdušen njen oče Benjamin. Toda Marjan posumi, da se med Manico in Lovrom pletejo ljubezenske vezi, ker jima prisluškuje. To ga prizadene in hoče z Lovrom obračunati, vendar ga prestreže deseti brat. Ker je v tem boju ranjen, vsi najprej obtožijo Lovra, ko izvedo za ljubezensko zgodbo. Lovro mora iz Slemenic. Razplet ljubezenskega trikotnika je srečen. Lovro se čez štiri leta na poziv Maničinega očeta Benjamina vrne in hkrati kot neznan Piškavov sorodnik podeduje pristavo Polesek, denar pa ostane Marjanu. Tako se mu zviša tudi družbeni status.

Zgodba osrednje figure, Martinka Spaka, je analitične narave in izvira iz njegovega otroštva. Rodil se je dr. Kavsu in Majdaleni Strugovi, ki ji mož iz pohlepa po premoženju ubije strica. Ker Kavsu načrti spodletijo, jo zapusti skupaj z otrokom. Majdalena zblazni in mlada umre. Martinek ostane sam in želi maščevati materino smrt. V imenu tega načrta zapusti šolanje in vsakdanje življenje ter prevzame masko desetega brata. Očeta res najde s spremenjenim priimkom (Piškav) na pristavi Polesek blizu gradu Slemenice in močno pritiska nanj (izsiljuje ga z materinimi pismi, kjer je zapisana vsa resnica), da oče zaradi slabe vesti naredi samomor. Martinek se smrtno rani v pretepu s polbratom Marjanom. Umirat se zavleče v Krjavljevo kočo, kamor pokliče Lovra in mu pove svojo življenjsko zgodbo ter mu preda materina pisma za očeta. Tako oče kot sin umreta v odpuščanju.

Tretji krog nastaja okrog vaškega posebneža Krjavlja v vasi Obrhek, kjer se družina velikokrat zbira v krčmi pri Obrščaku. Krjavelj je pravzaprav berač, ki na podlagi laži o preteklem življenju, ki naj bi ga preživljal kot »pomorski vojščak«, pripoveduje zgodbe, za katere je nagrajen z obedom ali drobižem. Pogovori v vaški krčmi so najpristnejše ljudske narave in še bolj omehčajo ter zrelativizirajo romaneskno strukturo. Roman se konča s kratko, ironično omembo svatbe med Manico

in Lovrom, v kateri igra glavno vlogo Krjavelj, ki ob mladoporočencih v »gosposki sobi« pripoveduje svoje zgodbe.